ڊاڪٽر حاڪم علي ٻرڙو/ارشد علي

شوڪت حسين شوري جي افسانن جو موضوعاتي اڀياس
Thematic Study of Stories of Shoukat Hussain Shoro

Abstract:

Shoukat Hussain Shoro is a prominent prose writer who has written short stories, dramas articles and columns. His short stories are remarkable for realism and progressivism. Another important aspect of his short stories is the mingling of urban and rural life. The themes of his short stories are derived from real, life-like situations. He highlights the shortcomings, deprivations, backwardness, inequality and difficulties of common man in a realistic manner. His short stories convey meaningful messages of humanism, Justice and brotherhood. He uses modern techniques in his stories to deliver his themes to the reader. In this research article, an effort has been made to analyze the themes of his short stories with suitable examples form the text.

جديد سنڌي ادب ۾ مختصر ڪهاڻي هڪ اهم صنف ليکي وڃي ٿي. آڳاٽيون لوڪ ڪهاڻيون ۽ قصا سنڌي ادب جي تاريخ جو حصو آهن. سنڌ ۾ افسانوي ادب انگريزن جي دور کان شروع ٿيو. انگريزن جي دور ۾ مختصر ڪهاڻي يا افساني جي شروعات ترجمن سان ٿي. انگريزي، هندي، بنگالي ۽ ٻين ٻولين ۾ لکيل ڪهاڻين جا سنڌيءَ ۾ ترجما ڪيا ويا. بعد ۾ اصلوڪيون ڪهاڻيون لکجڻ شروع ٿيون. وقت گذرڻ سان گڏ ڪهاڻيءَ جي فن، ٽيڪنڪ ۽ اسلوب ۾ نه رڳو نوان تجربا ڪيا ويا، پر موضوعن ۾ به وسعت آئي. سنڌي افسانه نويسن ۾ ڪيترا معروف نالا شامل آهن، جن مان شوڪت حسين شورو به صفِ اول جي ڪهاڻيڪارن ۾ شامل آهي.

شوڪت حسين شورو جديد سنڌي افسانوي ادب ۾ اهم مقام رکي ٿو. سندس جنم 4 جولاءِ 1947ع تي ٺٽي ضلعي جي تعلقي سجاول (هاڻي ضلعو) جي ڳوٺ حاجي نور محمد شوري ۾ ٿيو.

”شوڪت حسين شوري لکڻ جي شروعات شاگردي واري دور 1964ع ۾ ڪئي. سندس پهرين ڪهاڻي ’اڪيون روئي پيون‘ جي عنوان سان 1964ع ۾ ماهوار ’روح رهاڻ‘ رسالي ۾ شايع ٿي. سندس ڪهاڻين جا چار مجموعا (1) ’گونگي ڌرتي ٻوڙو آڪاس‘ (1981ع)، (2) ’اکين ۾ ٽنگيل سپنا‘ (1983ع)، (3) ’گم ٿيل پاڇو‘ (1989ع) ۽ (4) ’رات جو رنگ‘ (2009ع) ڇپجي چڪا آهن. هي پهرين سنڌي ادبي بورڊ مان شايع ٿيندڙ ماهوار رسالي ’گل ڦل‘ جو ايڊيٽر مقرر ٿيو بعد ۾ پاڪستان ٽيليويزن ڪراچي سينٽر تي بطور اسڪرپٽ پروڊيوسر پنهنجا فرض سرانجام ڏيندو رهيو. تنهن ڪانپوءِ 2009ع تائين انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي جو ڊائريڪٽر رهيو.(1)

شوڪت حسين شوري جي افسانن جو اسلوب:

شوڪت حسين شورو صف اول جي ڪهاڻيڪارن ۾ نه شامل آهي، پر گڏوگڏ پاڻ هڪ ڪامياب منتظم ۽ اداره ساز شخص رهيو آهي. جديد سنڌي افساني ورهاڱي کان پوءِ گهڻي ترقي ڪئي آهي، موضوع، فن ۽ ٽيڪنيڪ جي ترقي هن ئي دور ۾ ٿي آهي. شوڪت صاحب به ورهاڱي ڪانپوءِ سٺ واري ڏهاڪي جي ٽهيءَ جي ڪهاڻيڪارن ۾ اهم مقام رکي ٿو. سندس ڪهاڻين جي ڪليات ’رات جو رنگ‘ ۾ 60ع کان 80ع جي ڏهاڪي تائين جي سنڌ جو منظرنامو سندس ڪهاڻين ۾ نظر اچي ٿو. انهن مان 16 ڪهاڻين جو انگريزي ترجمو هندستان ۾ Color of Night جي نالي سان ڇپيو آهي، اهو ترجمو رام درياڻيءَ ڪيو آهي، جيڪو ’شيلا ليک پبلشرز‘ نئين دهليءَ طرفان 2018 ۾ ڇپيو آهي. سندس ڪهاڻين ۾ موضوع توڙي ٽيڪنيڪ ۾ هڪ قسم جي انوکي جدت آهي. عبدالجبار جوڻيجي موجب:

”شوڪت شوري جي ڪهاڻي رڳو موضوع ۽ اندروني سفر جي خيال کان جديد نه آهي، انهن عنصرن سان گڏ سندس ڪهاڻيءَ جي رڌا، گهاڙيٽو ٻاهريون ڏيک، لفظن جو استعمال، ڪهاڻي پڙهندڙ جي ذهن تي آخري اثر ڪردارن جو رويو اختصار رفتار ۽ سيني عنصرن جي ترتيب ڪيس جديديت وارن لاڙن ۾ صفِ اول ۾ بيهاري ٿي.“(2)

شوڪت حسين شوري وٽ موضوعن جا انبار آهن. سندس هر ڪهاڻيءَ ۾ نئون موضوع پيش ڪيل آهي. سندس انهيءَ ئي خوبيءَ سنڌي ڪهاڻيءَ کي نئون موڙ ڏنو آهي. هُن ڪهاڻي ءَ کي جديد لاڙن ۽ رجحانن مطابق پيش ڪيو آهي. شوڪت شوري جي ڪهاڻين بابت نجم عباسي هن ريت لکي ٿو.

> ”سندس هر ڪهاڻي مڪمل ادبي تاجي پيٽي ۾ جڙيل آهي. شوڪت شورو انهن ڪهاڻيڪارن مان هڪ آهي جن سنڌي ڪهاڻيءَ کي نئون موڙ ڏيڻ ۾ وکِ وڌائي آهي. موضوعن جي ورائٽي ڪارڻ سندس هر ڪهاڻيءَ کي پڙهڻ سان تجسس وڌيو وڃي.“ (3)

وجوديت، هن دور جي ذهني اضطراب، سائنس جي ايجادن، ٻن مهاڀاري لڙاين سبب تباهه ڪارين، گروهه پرستين ۽ فرد دشمن تحريڪن جي نتيجي ۾ هڪ فڪري تحريڪ سڃڻ ۾ اچي ٿي. جيڪا سيني تسليم ٿيل روايتن کان نه فقط بغاوت لاءِ اڀاري ٿي، پر مادي پرستي، ذهني ڏيوالپڻي، فڪر، فن توڙي ادب ۾ سچي جذبي جي عدم موجودگي، انتشار ۽ عدم تحفظ جو پڻ احساس ڏياري ٿي.

قاضي جاويد جي لکڻ موجب:

> ”سمورين مجيل روايتن جي خلاف بغاوت، ماده پرستي، تخيل جي غربت، فڪر، ادب ۽ فن ۾ جذبي ۽ وحدت جو انتشار، بي سلامتي جو احساس، سماجي، سياسي، مذهبي اخلاقي ۽ جمالياتي قدرن جي ڀڃ ڊاهه جن سان ثقافت پذير ٿي سگهي ٿي، انهن گڏجي وجودي فلسفي کي خام مواد مهيا ڪيو“ (4)

شوڪت شوري جي ڪهاڻين جو مطالعي ڪرڻ سان معلوم ٿئي ٿو ته هو به انهيءَ نظريي جو قائل آهي، پاڻ هڪ حقيقت نگار وانگر معاشري جي براين تي به نظر وجهي ٿو ۽ زندگيءَ جي ڪنهن نه ڪنهن رخ کي آشڪار ڪري ٿو. ان ۾ هن جي طبقاتي نظام خلاف جدوجهد جي سوچ پڻ سمايل هوندي آهي. انهيءَ ڪري هن جي هر ڪهاڻي فرد سان ٿيندڙ ظلم جي داستان سان پيريل آهي. انهيءَ نظريي جو سندس هڪ مثال پيش ڪجي ٿو:

> ”سمنڊ ڪيڏو وسيع آهي ۽ آءُ ان ۾ هڪ ڪک وانگر لڙهندو پيو وڃان. جي آءُ ٻڏي ويس ته ڪهڙو فرق پوندو. سمنڊ جون ڇوليون ائين

ٿي ايندين ويندين رهندين، ڪڏهن نه ڪٽنديون، ويرين، لهرون ۽ موجون ڪيڏي عجيب ڳالهه آهي، آخر هي لهرون ۽ ويريون ڪٿان ٿيون اچن ۽ ڪيڏانهن ٿيون وڃن؟ ڪٿي ڪٽن به ٿيون يا نه؟ هي پاڻي سانده پيو وهي. ڪا شيءِ ايڏي حيرت انگيز ڪانهي، جيڏو هيءُ سمنڊ، جنهن ۾ ڪئين ڳجهه طوفان ۽ تبديليون سمايل آهن ۽ ڪيڏي عجيب ڳالهه آهي، هر ڪا اٿندڙ لهر مون کي سوالي نشان جي شڪل ۾ نظر ٿي اچي. شايد حيرتن جو وهڪرو آهي، جنهن ۾ مان لڙهندو پيو وڃان...“(5)

شوڪت جي ڪهاڻين ۾ پنهنجي وقت جون صداقتون، حقيقتون، تعصب، بي چينيون ۽ بي قراريون سمايل آهن، جن ڪان هڪ حساس انسان ٿي متاثر ٿي سگهي ٿو.

ناميارِي اديب قمر شهباز لکيو ته:

”شوڪت جي ڪهاڻين ۾ اها بي وسي(inertia) خود ڪلامي (soliloquy) فيصلي جي گهٽتائي (indecisiveness) بي حسي (Apathy) سرد جذبات (Frigid sentiments) ساجهه جي وهڪ (Stream of consciousness) پويان پُور (Flash back) ۽ ٻيا اهڙا انيڪ مثال ملندا، جيڪي ان دور جي رُلل ۽ ماحول کان مايوس نوجوانن جو اهڃاڻ هئا.(6)

شوڪت حسين شوري جي ڪهاڻين ۾ موضوع توڙي ٽيڪنيڪ ۾ هڪ قسم جي انوکي جدت آهي. ان ڪري هن جي اڪثر افسانن ۾ اڪيلائپ، ڊاريائپ، بي سلامتي مايوسي، بيوسيءَ جو اظهار انتشار اوسيئڙو ذهني جستجو جاکوڙ جدوجهد وغيره جا موضوع خاص طور تي ملن ٿا. ’هڪ ڊنل ماڻهو‘، ’ٽٽل پڳل ٿهڪ‘، ’درد جي لاٽ‘،’اکين ۾ ٽنگيل سپنا‘، ’سرنگ‘ ۽ ٻين افسانن ۾ هن انهن مسئلن کي پيش ڪيو آهي.

ادب به دنيا جي ٻين حالتن وانگر ڦرندڙ گهرندڙ يعني تبديلي قبول ڪندڙ آهي، هر دور جون پنهنجون تقاضائون هونديون آهن. جنهنڪري نوان لاڙا ۽ نوان رجحان پيدا ٿيندا آهن. جديد دور جي ڪهاڻين ۾ ته گهڻا تجربا ڪيا ويا آهن. ٻولي توڙي موضوع جي لحاظ کان ڪهاڻيءَ ۾ وڏيون تبديليون آنديون ويون آهن.

جديد سنڌي ڪهاڻيڪار مشتاق شورو لکي ٿو تہ:

”شوڪت نئين ڪهاڻيءَ جو واحد ليکڪ آهي، جيڪو اڪيلائپ جي مثالي احساس سان مقابلو ڪري ٿو. شوڪت اهو سچاڻ ليکڪ آهي، جنهن مهذب تهذيب جي گهوٽالي کي محسوس ڪيو آهي. هو چاڻي ٿو تہ شخص پنهنجو نوس ڪارگر جيون وڃائي چڪو آهي ۽ حقيقي طور تي جيئري رهڻ جو دروازو هن لاءِ بند ٿي چڪو آهي“. (7)

سنڌي ڪهاڻيڪارن ۾ شوڪت شورو ئي شايد واحد ڪهاڻيڪار آهي جنهن جو لاڳاپو سماجي حقيقت نگاريءَ کان رومانوي ۽ ترقي پسنديءَ کان ون يونٽ وقت قومي جاڳرتا وارين ادبي تحريڪن سان رهيو آهي. ون يونٽ جي خاتمي کان پوءِ شوڪت ئي اهڙو ليکڪ هو جنهن پنهنجي تخليقي نقصان کي محسوس ڪيو ۽ ڪجهہ سالن جي ماٺ کان پوءِ ’هڪ سمنڊ هيڪلو روح‘، ’ڪاري رات‘ ، ’رت ڦڙا‘ ۽ ’رات جو رنگ‘ جهڙين مثالي ڪهاڻين جو سرجيندڙ بڻجي تجرباتي ڪهاڻين واري پيڙهيءَ ۾ سڀ کان اهم ۽ مٿانهين جڳهہ والاري ٿو.

پارت ۾ رهندڙ سنڌي ليکڪ ڊاڪٽر سنڌيا چندر ڪندناڻي جي لکڻ موجب:

”زندگيءَ جي وهڪري ۾ هر موڙ تي ڪيترائي اهڙا واقعا گهٽنائون اسان جي اردگرد ڦرندا آهن جن روزمره جي واقعن کي اسين نظر انداز ڪندا آهيو. اهڙن سيني واقعن گهٽنائن کي ڪهاڻيءَ ۾ اوتڻ جي قوت سيني ۾ ڪانہ ٿيندي آهي، پر شوڪت ڪوبہ اهڙو واقعو ڪوبہ اهڙو سماجڪ مسئلو يا ڪوبہ اهڙو موضوع ڪونہ ڇڏيو آهي. جنهن موضوع جو نالو ڪٿبو اهو ڪنهن نہ ڪنهن ڪهاڻيءَ ۾ شماريل ضرور ملندو. هن سماج جي هر هڪ مسئلي کي محسوسو ڪيو آهي ۽ هن جي ڪهاڻين ۾ پنهنجي آسپاس جي ماحول ۽ حالتن جو مشاهدو بہ موجود آهي“. (8)

سندس ڪهاڻي ’پڳل تڌل تهڪ‘ ۾ اڪيلائي بيروزگاري، محرومي، بيوسي تعليم يافتہ ماڻهوءَ لاءِ سفارش ڪانسواءِ نوڪري نہ ملڻ جو مسئلو بي چيني بي جوڙ شاديون، وغيره ۽ ٻيا ڪيترائي موضوع پيش ڪيا آهن. مثال جيئن هو پنهنجي افساني ’تڌل پڳل تهڪ‘ ۾ لکي ٿو تہ:

’توکي خبر آهي تہ سفارش کانسواءِ نوڪري نہ ملندي
آهي، مون وٽ ڪهڙي سفارش آهي، جو اميد
رکان‘(9)

ٻئي هنڌ هو بيروزگاريءَ جي ڪري شادي نہ ٿيڻ واري مسئلي کي هن ريت بيان ڪري ٿو تہ:

”اها ڳالهہ بہ محسوس ڪريان ٿو پر آءٌ چاچا جن کي ڏوهہ نٿو ڏيان، هو
بيروزگار ماڻهوءَ جو بار ڪيستائين کڻندا. بيروزگار پٽ مان تہ ماءُ پيءُ
بہ بيزار ٿي پوندا آهي“(10)

بيروزگاريءَ ۾ دنيا ۾ ترقي نہ ڪرڻ جي ڪري ماڻهن ۾ ڏپ، نا اميدي، مايوسي، پيدا ٿئي ٿي جنهن جي ڪري انسان Complex ۾ مبتلا ٿئي ٿو هو هر وقت انڌيرن ۾ ڏڪجندو ويندو رهي ٿو هو هر وقت بيچينيءَ ۾ رهي ٿو هو هر وقت مايوس ۽ خوف ۾ رهي ٿو. هڪ افساني ’اشارو‘ ۾ لکي ٿو:

”دنيا جيئڻ جي قابل نہ آهي يا آئون دنيا جي قابل ڪو نہ آهيان،
ايتري ساري زندگي گذري ويئي پر مون کي ڪٿان بہ ڪو گرين
سگنل نہ مليو اڳتي وڌڻ لاءِ گرين سگنل هميشہ ٻين جي لاءِ
هوندو آهي. ٻيا اڳتي وڌندا ويندا آهن ۽ جڏهن منهنجو وارو
ايندو آهي تہ ريڊ سگنل روشن ٿي ويندو آهي. وقت ڪيترو
اڳتي وڌي ويو هو ۽ آءٌ پوئتي ڏڪجندو وجان. موجوده وقت ۾ اڻ
ٺهڪندڙ صفا (Misfit) ڊنل ۽ مايوس آهيان.“(11)

سندس افساني’گونگي ڌرتي ٻوڙو آڪاس‘ ۾ انهيءَ مسئلي کي مفلسي، نا اميدي ۽ محرومي ڏک ۽ تڪليفون، آس ۽ اميد جي طور تي بيان ڪيو ويو آهي. شوڪت حسين شوري ڪاروڪاريءَ جي رسم کي پنهنجي افساني ۾ ’شهر ۽ سپنا‘ ۾ هن ريت ننديو آهي:

”نجوءَ جو سِر ڌڙ کا ڌار ٿيو پيو هو. پڙس نجوءَ کي
ڪاري ڪري ڪهاڙي ڪٽي ٿاڻي تي پيش پيو هو“.(12)

انهيءَ کان علاوه بہ سندس افسانن ۾ سنڌ جي معروضي حالتن، لساني جهيڙن، حيدرآباد ۾ ٿيل 30 سيپٽمبر 1988ع واري واقعي، سنڌي ماڻهن کي سندن پاڻن مان

لڏائڻ، سنڌي نوجوان مردن، عورتن ۽ ٻارن کي قتل ڪرڻ وغيره جو ذڪر هن پنهنجي افسانن ۾ پيش ڪيو آهي. هن سنڌ جي علائقي ٿر جي ماڻهن جي گذر سفر، طور طريقن، رهڻي ڪهڻي جي عڪاسي پنهنجي افسانن ۾ هن ريت پيش ڪئي آهي:

”سنڌ جو هڪڙو علائقو آهي ٿر، اتي ماڻهن جو گذر سفر برسات تي آهي، برسات نہ وسندي آهي تہ ماڻهو اتان لڏا کڻي بئراج وارن علائقن ۾ ويندا آهن، ٻنين ۾ پورهيو ڪري پيٽ گذر ڪندا آهن. جڏهن ٿر ۾ برسات پوندي آهي تہ موٽي ماڳن تي ويندا آهن“.(13)

انهن سڀني ڳالهين سان گڏ، شوڪت صاحب جي افسانن جي خاص خوبي سندس عبارت ۽ اسلوب آهي. هن پنهنجن افسانن ۾ خوبصورت معني خيز ٻولي استعمال ڪئي آهي. هن هر موضوع کي نهايت ئي سهڻي طريقي سان پيش ڪيو آهي. مطلب تہ شوڪت جي افسانن جو جائزو وٺڻ سان معلوم ٿئي ٿو تہ هن بحيثيت جديد ڪهاڻيڪار جي افسانن جي موضوع، هيئت ۽ ٽيڪنيڪ وغيره کي جديد رنگ ۾ پيش ڪيو آهي.

پروفيسر ڊاڪٽر حيدر سنڌي، شوڪت حسين شوري جي افسانن بابت لکي ٿو تہ:

”افسانہ نويسيءَ جي حوالي سان مشتاق شوري ۽ شوڪت شوري جا نالا مختصر عرصي ۾ نمايان آهن ۽ هي ٻيئي ڪهاڻيڪار جتي روايتي موضوعن تي طبع آزمائي ڪن ٿا، اتي افساني جي صنف ۾ پنهنجي وسيع مطالعي جي آڌار تي ڪيترائي تجربا بہ ڪندا رهن ٿا، انهن ڪوششن جي ڪري هو ڏاڍا مقبول و معروف ٿيا. ٻنهي قلمڪارن جي افسانن جا مجموعا بہ شايع ٿيا آهن. انهن ٻنهي ڪهاڻيڪارن ’مونو لاگ‘ ۽ تجريدي افساني کي بہ سنڌي عوام ۾ متعارف ڪرايو آهي.“(14)

پروفيسر ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو لکي ٿو تہ:

”شوڪت جون ڪهاڻيون انهن جيئرن جاڳندن ڪردارن جون ڪهاڻيون آهن، جيڪي ڏوهہ ثواب، غم ۽ خوشيءَ جي هن دنيا ۾ پلجن ٿا. انهن جذبن جون ڪهاڻيون آهن، جيڪي هميشہ جوان آهن. شوڪت جو مجموعو ’گونگي ڌرتي ٻوڙو آڪاس‘ (1981) انهن ئي ڪهاڻين جو مجموعو آهي. (15)

سيد مظهر جميل، شوڪت حسين شوري جي افسانن بابت لکن ٿا تہ:

”شوڪت حسين شورو جديديت جي تحريڪ جو هڪ ڪهاڻيڪار آهي. هو وجوديت جي مسئلي کي آسماني مسئلو نہ ٿو بنائي، بلڪ ان رشتي کي زميني سببن سان قائم ڪري ٿو.“(16)

ڊاڪٽر نور افروز خواجہ، شوڪت شوري جي ڪهاڻين بابت لکي ٿي:

”شوڪت حسين شوري جي افسانن جو جائزو وٺندي معلوم ٿئي ٿو تہ هن بحيثيت جديد افسانہ نگار جي افساني جي هيئت، ٽيڪنيڪ وغيره کي جديد رنگ ۾ پيش ڪيو آهي. هن جي افسانن ۾ جديديت ۽ رومانيت سان گڏو گڏ سماجي پس منظر، طبقاتي، معاشي عدم مساوات جي تصوير کي صاف ۽ حقيقي رنگ ۾ پيش ڪيو آهي. هو حقيقت نگار آهي، هو پنهنجي سماج ۽ معاشري مان حقيقي ڪردار ۽ حقيقي مسئلا وٺي ڪري انهن کي حقيقت جي رنگ ۾ پيش ڪري ٿو.“ (17)

شوڪت حسين شورو نہ صرف سنو ۽ جدت پسند ڪهاڻيڪار آهي، بلڪ ڪهاڻيءَ جي مختلف پهلوئن ۽ ڪهاڻيڪارن جي فن ۽ فڪر تي ڪيترائي مضمون بہ لکي چڪو آهي. شوڪت شوري هر موضوع تي ڪهاڻيون لکيون آهن. هن وجودي فڪر کان ويندي سنڌ جي سماج، سنڌ جي سياست، سنڌ جا عام مسئلا ۽ سنڌ بابت ڏاڍاين وارن مسئلن ۽ رومانوي ۽ عشقيہ موضوعن تي بہ ڪهاڻيون لکيون آهن. هو پنهنجي بابت لکي ٿو تہ:

”جڏهن مون لکڻ شروع ڪيو تہ ترقي پسند ادب جي اثر هيٺ منهنجي ڪهاڻين جا ڪردار مظلوم هاري ۽ ظالم وڏيرا هئا. 60 ع جي ڏهاڪي ۾ پاڪستان جي سياسي حالتن هيٺ سنڌ سان ناانصافين سبب سنڌي ’نيشنلزم‘ وڌي رهي هئي، جنهن ادب تي اثر وڌو هو. ان سبب مون بہ طبقاتي فرق وارن موضوعن کي ڇڏي سنڌ ۽ سنڌي ماڻهن سان ٿيندڙ ڏاڍاين تي لکڻ شروع ڪيو. 70 ع وارو ڏهاڪو سڄي دنيا ۾ ماڊرن خيالن ۽ تحريڪن سبب وڏي اٿل پٿل وارو دور هو. ان ئي دور ۾ نئين ڪهاڻيءَ جنم ورتو. سنڌ ۾ جن ڪهاڻيڪارن ماڊرن ڪهاڻيءَ کي قبوليو ۽ لکڻ شروع ڪيو انهن ۾ ماڻڪ، مشتاق شورو ۽ آئون شامل هئاسين“. (18)

شوڪت شوري پنهنجي ڪهاڻين ۾ فرد جي حيثيت تي گهري نظر رکي آهي. هو بنيادي طور تي وجودي فڪر جو حامي آهي. شوڪت شوري جي ڪهاڻين ۾ هڪ انوکي قسم جي جدت آهي, اڪيلائپ, جيڪا موجوده دور جو اهم مسئلو آهي, ان ڪري شوڪت صاحب جي اڪثر افسانن ۾ اڪيلائپ, ڊاريائپ, بي سلامتي, مايوسيءَ جو اظهار, انتظار, اوسيئڙو ذهني جستجو جاکوڙ جدوجهد جا موضوع خاص طور سان ملن ٿا.

شوڪت شوري جي ڪهاڻي ’هڪ ڊنل ماڻهو‘ يادگار ڪهاڻي آهي, هن سموري ڪهاڻيءَ ۾ اڪيلائپ ۽ بوريت جا احساس ڪڻندڙ هڪ ڪردار جي ڪهاڻي آهي, جيڪو شريف ۽ ڊنل ماڻهو آهي. هو شام جو عذاب گذارڻ لاءِ هڪ سانوري رنگ جي وڻندڙ مهانڊي واري ڪال گرل سان رابطو ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃي ٿو ۽ پوءِ ڪجهه وقت هن سان گذارڻ چاهي ٿو. شريف ۽ ڊنل مرد ۽ ڪال گرل جو غير معمولي ورتاءُ هن ڪهاڻيءَ ۾ ڏنل آهي. هڪ هنڌ چوي ٿو.

”آءُ سمجهان پيو جهڙوڪر اسين ٻئي روز رات جو ڪراچيءَ ۾ روڊن تي گهمڻ نڪرندا آهيون ۽ اڄ بہ ائين گهمون پيا. هو کلڻ لڳو“

جواب ۾ عورت وراڻي ٿي:

”ها مون کي بہ ائين پيو لڳي, ڄڻ اسين ورهين کان هڪ ٻئي کي سڃاڻيندا هجون ۽ گڏ رهندڙ هجون“. (19)

سندس ڪهاڻي ’رات جو رنگ‘ هڪ نوجوان جي ڪهاڻي آهي, جنهن جي چوڌاري اونداهي آهي, هن کي ڪٿي بہ روشنيءَ جو ڪو ترورو نظر نہ ٿو اچي. هڪ هنڌ چوي ٿو تہ دنيا جيئڻ قابل ناهي يا آئون ان دنيا جي قابل ڪو نہ آهيان. شوڪت جي ڪهاڻي ’گم ٿيل پاڇو‘ جا ڪردار رستي تي بيٺل آهن, ڪيڏانهن وڃن خبر نہ آهي.!!

سندس ڪردار حساس آهن, ان ڪري خود ترسي (Self-Pity) ۾ مبتلا آهن. ڪهاڻي ’اشارو‘ ۾ عورت ڪردار چوي ٿي تہ ’ها تون حساس تہ آهين, پر رڳو پنهنجي لاءِ پنهنجي ذات جي حد تائين ٻئي ڪنهن کي تڪليف آهي ڪو مسئلو آهي, ان جو احساس توکي ڪٿي ٿيندو آهي. جيستائين ٻئي جي جذبات جو واسطو آهي تہ تنهن جو حساس پڻو ڪيڏانهن گم ٿيو وڃي‘.

سندس ڪهاڻي ’خوف جو موت ‘ سنڌ جي لساني جهيڙن جي پسمنظر ۾ آهي. ڪامل ۽ سندس گهرواري زيب حيدرآباد ۾ لساني فسادن جي زماني ۾ پناهگيرن جي گهيري ۾ اچي وڃن ٿا. تڏهن رات جو گولين جا آواز گونجن ٿا، موت اڏو بيٺو آهي، زال ڪيس لڏي وڃڻ لاءِ ايلاز ڪري ٿي. پر آخر موت جي خوف کان آزاد ٿي هو زال کي چوي ٿو تہ:

”نہ پاڻ کي ڪيڏانهن بہ ناهي هلڻو پاڻ هتي ئي رهنداسين. پنهنجي گهر ۾ جنهن گهر ۾ منهنجا سمورا وڏا ۽ بابو امان مري ويا ان گهر ۾! پاڻ مرڻ کان ڇو ٿا ڊڄون؟ اڄ کان ڊپ ذهن مان ڪڍي ڇڏ!!“ (20)

هن ڪهاڻيءَ جو انگريزي ۽ هندي ۾ ترجمو ٿي چڪو آهي.

ڪهاڻي ’اڌورا ماڻهو‘ ۾ پروين هڪ تيز طرار، وائڪي، بولڊ ۽ بي ڊپي عورت آهي، نياز ان جي ابتڙ ڪمزور، ڊڄڻو ۽ بي همت مرد آهي. شوڪت حسين شوري جي ڪهاڻي ’اوپرو ماڻهو‘ بہ شاندار آهي. هن ڪهاڻيءَ ۾ موجوده دور جو وڏو الميو بيان ڪيو ويو آهي. ڪهاڻيءَ ۾ هڪ اولاد جي بيمار پيءُ ڏانهن سخت رويي جي ڀرپور عڪاسي ڪئي ويئي آهي، جيڪا ڪهاڻيڪار جي فن جي ڪماليت ئي آهي. پٽن جي رويي ۽ زال طرفان اولاد جي پاسداري ڪرڻ تي پيءُ چوڻ لڳي ٿو تہ ها ابا!! پڇاڙيءَ ۾ پٽن کان اهو ئي پڇندو! وٺي وڃي ڪنهن اسپتال ۾ اڇلائي اچو سيني جي جند ڇٽي پوندي. جن ڪهاڻين ۾ شوڪت جو شاعراڻو انداز بخوبي پسڻ لاءِ ملي ٿو تہ اتي سندس گهڻين ئي ڪهاڻين ۾ علامتي ادا سان فلاسافيءَ جا ڀرپور نڪتا ملندا.

(1) **ڊهندڙ ديوارون:** هيءَ ڪهاڻي علامتي انداز جڻ منظوم نثر ۾ لکيل آهي. هن ڪهاڻيءَ ۾ جيئن جيئن سچائيون زندگيءَ جي حقيقت هڪ هڪ لفظ دل کي ڏڪائيندي ۽ روح کي جاڳائڻ لاءِ دستخط ڏئي ٿو. هن ڪهاڻيءَ ۾ سماج جو حقيقي پس منظر آهي.

شوڪت صاحب جي هيءَ ڪهاڻي تمام حيرت انگيز فن جي مهارت سان ۽ لاثاني ڍنگ سان پيش ٿيل آهي. سموري ڪهاڻيءَ ۾ اهو ظاهر نہ ڪيو ويو آهي تہ ڪهاڻي عشق پيار جي موضوع تي اڏاوت آهي نہ ئي ڪنهن عورت جو يا ڪنهن مرد جو ذڪر اچي ٿو سندس هيءَ ڪهاڻي شاهہ لطيف جي سورمي ’ليلان‘ جيان آهي، جيڪا هار تي چنيسر کي هڪ رات لاءِ وڪڻي ڇڏي ٿي.

(2) **سمنڊ ۽ هيڪلو روح**:ليڪڪ هن ڪهاڻيءَ جو آغاز ئي شاعراڻي انداز سان ڪندي، جيون جو سڳنڌ ڳجهي نموني سليندي، زندگيءَ جو ڀرپور فلسفو اوتيندي، علامتي انداز ۾ اها ڪهاڻي پيش ڪئي آهي. ليڪڪ سمنڊ جي پيٽ هن فاني دنيا سان ڪئي آهي ۽ تختي جي پيٽ، زندگيءَ جي ڪوڙن سهارن سان ڪئي آهي.

(3) **سرنگ:** هن ڪهاڻيءَ ۾ به فلاسافي ۽ شاعراڻي تصورن جا عڪس ملن ٿا. انسان جون خواهشون ۽ تمنائون به ان ’سرنگ‘ مثل آهن، جيڪا ڪڏهن به کُٽڻي ناهي، انسان اهو سڀ سمجهي ٿو پر تہ بہ پوري زندگي انهن خواهشن جي ڳولا ۾ پنهنجو سڄو جيون ختم ڪري ڇڏي ٿو.

(4) **نيٺ بهار ايندو:** ليڪڪ هن ڪهاڻيءَ ۾ اميدن جا سڀ ترورا سجايا آهن. هن ڪهاڻيءَ ۾ بہ ٻاهرين پاسي هڪ باغ آهي، جتي هڪ ٽڪل ٽتل ماڻهو اچي ٿو. هن ڪهاڻيءَ جي هڪ هڪ جملي ۾ علامتي انداز ملي ٿو ائين ٿو لڳي ڄڻ هيءَ سنڌ جي سيني دورن جي تاريخ هجي.

(5) **گونگي ڌرتي ٻوڙو آڪاس:** هن ڪهاڻيءَ ۾ احساسن کي علامتي انداز طور پيش ڪيو ويو آهي. جيستائين انسان جو روح سلامت آهي تيستائين انسان جا جذبا نہ ٿا مري سگهن، ائين نہ هجي ها تہ جيڪر سهڻا شعر ۽ گيت، سهڻيون تصويرون ۽ مجسما وجود ۾ نہ اچن ها.

(6) **رات جو رنگ:** هن ڪهاڻيءَ جو ڪردار ڌرتيءَ جي عذابن ۽ ڏکن جو مقابلو ڪندي ٿڪجي ٽٽي پوي ٿو. زندگيءَ جي تيز رفتاريءَ سان هي پڄي نہ ٿو سگهي ۽ هن جا قدم ٽٽا ڪڄن، تنهنڪري سمنڊ جي گهرائين ۾ پاڻ کي گم ڪندي پنهنجو وجود مٽائڻ چاهي ٿو.

جيتوڻيڪ آپگهات بزدلي ۽ گناه جي علامت آهي، پر ليڪڪ پنهنجي تخليقي قوت سان ڪردار جي ذهن تان اهڙا تصور پاسيرو ڪرڻ ۾ ڪامياب ويو آهي، پر آخر ۾ اهو بہ ثابت ڪري ٿو وڃي تہ موت انسان جي هٿ ۾ نہ آهي، ڪڏهن بہ ڪٿي بہ اچي سگهي ٿو.

(7) **گم ٿيل پاڇو:** هن ڪهاڻيءَ ۾ علامتي انداز سان جيون جي فلسفي جي جهلڪ پسڻ لاءِ ملي ٿي. حالانڪ ڪهاڻيءَ ۾ ڪردار اڪيلو تنها پاڇي جي ڳولا ڪندو

رهي ٿو. جيئن جيئن پاڇي جي ڳولا ڪري ٿو. تيئن ان جي ڳولا وڌندي وڃي ٿي، هو ڪڏهن ننڍين پاڇن تہ ڪڏهن وڏن پاڇن ۾ پنهنجي وجود کي ڳولڻ جي ڪوشش ڪندي، ويران راهن ۾ ڀٽڪندو رهي ٿو.

(8) **خالي صفحو:** هن ڪهاڻي ۾ اهو ڏيکاريو ويو آهي تہ رشتن ناتن جا ڌاڳا بہ ڪڏهن ڪچا ثابت ٿيندا آهن. زندگيءَ ۾ ناڪامي انسان کي ڪمزور ڪري ٿي، پر ناڪاميءَ کانپوءِ انسان زندگي جي اصل فلسفي کي صحيح طريقي سان سمجهي سگهي ٿو.

(9) **چٽيءَ جيترو آسمان:** هن ڪهاڻيءَ ۾ سماج جي حقيقتين کي نروار ڪيو ويو آهي. هن ڪهاڻيءَ جي هڪ ٽڪرو هن ريت آهي:

”هن سوچيو تہ سندس عمر وري بہ 25 سال هئي. پر هو تہ ان عمر ۾ ئي پوڙهو ٿيڻ لڳو هو. گهٽ ۾ گهٽ نوجواني تہ هن ڏني بہ ڪا نہ هئي، هن کي ياد آيو تہ جڏهن کان کيس هوش آيو هن پاڻ کي وڏو ڀانيو. گهر جو سڄو بار، سموريون ذميواريون هن جي مٿان اچي پيون.“ (21)

پروفيسر ڊاڪٽر غفور ميمڻ پنهنجي ڪتاب ۾ لکي ٿو تہ:

”جديديت جي ڪهاڻيڪارن ۾ شوڪت حسين شورو بہ شامل آهي، هن جو مجموعو ’اکين ۾ ٽنگيل سپنا‘ ڪافي دير سان ڇپيو. پر سندس ڪهاڻيون اڳ ۾ مختلف رسالن ۾ ڇپجنديون رهيون آهن. سندس ڪهاڻي ’سمنڊ ۽ هيڪلو روح‘ شاندار ڪهاڻي آهي، جنهن ۾ سمنڊ هڪ ڪردار آهي ۽ سمنڊ کي دنيا سان تشبيهہ ڏني ويئي آهي. جهاز ٽٽل معاشري جي علامت آهي. جنهن ۾ ماڻهو سخت اڪيلائپ، عدم تحفظ ۽ بي سهاري هجڻ جو شڪار آهي، پر پوءِ جدوجهد ڪندو رهي ٿو ۽ آخر تائين حالتن سان وڙهندو رهي ٿو. سندس ڪهاڻي گم ٿيل پاڇو ۾ وجود جي مسئلي کي کنيو ويو آهي. اهڙيءَ طرح سندس ڪهاڻي ’سرنگ‘ زندگيءَ جي انتهائي حد تائين پهچي ٿي. جتان ناڪامي ذريعي سڀ رستا بند ٿي چڪا آهن. هن ڪهاڻيءَ ۾ جدوجهد جو درس ڏنل آهي.“ (22)

شوڪت حسين شوري جي ڪهاڻين جي اڀياس سان معلوم ٿئي ٿو تہ هن پنهنجن افسانن ۾ نت نوان موضوع آندا آهن. هن اهڙي دور ۾ لکيو جڏهن قومي حوالي

سان سنڌ جو تشخص غائب ٿي ويو هو. هن بدلجندڙ روپ ۾ ڪهاڻيءَ کي ڪيترائي نوان، رنگ ۽ ڍنگ ڏنا.جنهنڪري ڪهاڻي کي ڪيترائي نوان موضوع مليا. هن پنهنجن افسانن ۾ قدرن جي ٽٽڻ ۽ انسان جي اندر جي اڪيلائپ کي پڻ بيان ڪيو آهي. جيڪو انسان ڊپ، هراس ۽ نااميديءَ جو شڪار ٿيل هو. هن انهن جذبن کي ڪهاڻي ۾ هڪ نئين اميد ڏني. هن پنهنجي ڪهاڻين ۾ معاشي ڇڪتاڻ، نفسيات، جنس ۽ وچولي طبقي جي ٻي ڇينيءَ کي بہ نروار ڪرڻ جي ڪوشس ڪئي آهي.

نتيجو: مجموعي طور شوڪت حسين شوري جي افسانن ۾ سنڌي قوم جي سياسي، سماجي ۽ اقتصادي جاڳرتا وارو احساس بيان ڪيل آهي. شوڪت صاحب پنهنجن افسانن ۾ اجاين وهمن، وسوسن، پيرپرستيءَ، فرسوده ۽ مدي خارج روايتن کي سخت ننديو آهي. پنهنجي ثقافتي ورثي ۽ جديد دنيا ۾ ٿيندڙ تبديلين کي آڏو رکي سنڌي سماج کي خوش گوار زندگي گذارڻ جو تصور ڏنو آهي. شوڪت شوري جي افسانن بابت ڇئي سگهجي ٿو تہ هن جي افسانن جا موضوع سنڌ ۽ سنڌي سماج جي عڪاسي ڪندي نظر اچن ٿا. هن خاص طور تي اهڙا موضوع کنيا آهن، جيڪي اسان جي معاشري کي زوال طرف وٺي وڃي رهيا آهن، جيڪي اسان جي سماج کي صدين کان غلط رسمن ۽ رواجن ۾ جڪڙيو وينا آهن. خاص طور تي غربت، بنا مرضيءَ جي شادي، ٻي جوڙ شاديون، خاندان کان ٻاهر ڇوڪريءَ جي شادي نہ ڪرائڻ، وڏيرن جا روايتي ڪڏا ڪم، ڇوڪرين کي تعليم جهڙي اهم زيور کان محروم رکڻ ۽ ڪارو ڪاري واري غلط رسمون سندن ڪهاڻين جا اهم موضوع آهن.

حوالا

1. ’انسائيڪلوپيڊيا سنڌيانا‘، جلد ڏهون، سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد
2. جوڻيجو عبدالجبار، پروفيسر ڊاڪٽر، ’سنڌي ادب جي تاريخ‘، (جلد ٽيون) سنڌي ٻوليءَ جو با اختيار ادارو حيدرآباد، 2006ع ص، 69
3. ملاح، مختيار احمد، ’سنڌي ڪهاڻيءَ جي مختصر تاريخ‘ثقافت ۽ سياحت کاتو حڪومت سنڌ، ڪراچي، 2015ع، ص، 40 کان 41
4. قاضي جاويد، ’ وجوديت‘ فڪشن هائوس لاهور، 2005، ص، 11
5. نور افروز خواجہ، ڊاڪٽر، (مضمون) ’شوڪت شورو هڪ اديب‘ ماهوار نئين زندگي، حيدرآباد سنڌ، سيٽمبر کان آڪٽوبر، 2000ع، ص، 03
6. قمر شهباز (مهاڳ)رات جو رنگ ، سنڌي ادبي بورڊ، 2009ع ص11

7. نور افروز خواجه، ڊاڪٽر، (مضمون) ’شوڪت شورو هڪ اديب‘ ماهوار نئين زندگي، حيدرآباد سنڌ، سيپٽمبر کان آڪٽوبر، 2000ع، ص، 07
8. ڪندناڻي، سنڌيا چندر، ڊاڪٽر ’شوڪت حسين شورو جي ڪهاڻين ۾ فلاسافي ۽ شاعراڻي لڪاوت‘ (مضمون) سنڌ هند جون عظيم ادبي شخصيتون، روي روشن پبليڪيشن، ٽاٽا ايسٽ، 2007ع
9. شورو، شوڪت حسين، ’رات جو رنگ‘، سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو 2009، ص،334
10. شورو، شوڪت حسين ’رات جو رنگ‘، سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو 2009، ص،335
11. شورو، شوڪت حسين، ’رات جو رنگ‘، سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو 2009، ص،135
12. شورو، شوڪت حسين، ’رات جو رنگ‘، سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو 2009، ص،134
13. نور افروز خواجه، ڊاڪٽر، (مضمون) ’شوڪت شورو هڪ اديب‘ ماهوار نئين زندگي، حيدرآباد سنڌ، سيپٽمبر کان آڪٽوبر، 2000ع، ص، 08
14. حيدر سنڌي، پروفيسر، ڊاڪٽر، سنڌي زبان و ادب جي تاريخ، ، مقتدره قومي زبان، اسلام آباد 1999ع، ص، 220، 221
15. جوڻيجو عبدالجبار، پروفيسر ڊاڪٽر، سنڌي ادب جي تاريخ، جلد ٽيون، سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو، 2006 حيدرآباد، ص، 103
16. سيد، مظهر جميل ، ’مختصر تاريخ زبان و ادب‘، (سنڌي)، مقتدره قومي زبان، اسلام آباد، 2009ع، ص، 400تا 401
17. نور افروز خواجه، ڊاڪٽر، ’پائي پٽ ڪٽا‘، گنج بخش ڪتاب گهر حيدرآباد،، 2005ع، ص، 560
18. شورو، شوڪت حسين، ’رات جو رنگ‘، سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو 2009، بئڪ ٽائيٽل
19. شورو، شوڪت حسين، ’رات جو رنگ‘، سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو 2009، ص،51
20. شورو، شوڪت حسين، ’رات جو رنگ‘، سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو 2009، ص،128
21. شورو، شوڪت حسين، ’رات جو رنگ‘، سنڌي ادبي بورڊ، ڄام شورو 2009، ص،98
22. ميمڻ، غفور، پروفيسر، ڊاڪٽر، ’سنڌي ادب جو فڪري پسمنظر‘، شاهه عبداللطيف ڀٽائي چيئر، ڪراچي يونيورسٽي، سنڌ، 2002ع، ص، 605